

Тема 7. Праця і заробітна платня

Робітник вартий своєї платні.

(Біблія)

Збільшення заробітної платні однієї людини завжди дорівнює зростанню ціни товару для іншої.

(Гарольд Вілсон)

1. Ринок робочої сили як один з ринків чинників виробництва.
2. Основні етапи розвитку теорії заробітної платні і безробіття:
 - а) Т.Р.Мальтус;
 - б) марксистська теорія;
 - в) М.І.Туган-Барановський;
 - г) сучасний економікс.
3. Розподіл і соціальна справедливість.

Література

1. Мальтус Т. Опыт о законе народонаселения. В кн.: Хрестоматия по экономической теории. М., 1997. С. 342-356 (2а).
2. Туган-Барановский М.И. Политична економія: Курс популярний. К., 1994. Розділ X. С. 141-160 (2в).
3. Макконнелл К., Брю С. Экономикс. Т. 2. Гл. 37 (3).
4. Самуельсон П. Економіка. Львів, 1993. С.35-36 (2а).
5. Тодаро М. П. Экономическое развитие: Учебник. – М., 1997. Гл. 6 (2а).
6. Основи економічної теорії: політекономічний аспект. Підручник / За ред. Г.Н.Климка, В.П.Нестеренка. К., 1994. Розділ 25 §3 (1).
7. Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічної теорії: Підручник. К., 1995. Тема 23 §2 (1)
8. Общая экономическая теория (политэкономия): Учебник / Под общей ред. В.И. Видяпина, Г.П. Журавлёвой. М., 1995. С.219-222 (2г).
9. Курс экономической теории. Учебное пособие / Под ред. М.Н.Чепурина, Е.А.Киселевой. Киров, 1995. С.230-236 (1, 2г).
10. Теоретическая экономика. Политэкономия: Учебник для вузов / Под ред. Г.П.Журавлевой и Н.Н.Мильчаковой. М., 1997. Гл.13 (2г, 3).
11. Майбурд Е.М. Введение в историю экономической мысли. От пророков до профессоров. – М., 1996. Гл. 15 (2а).
12. Экономическая теория / Под ред. А.И.Добрынина, Л.С.Тарасевича: Учебник для вузов. – СПб, 1997. Гл. 12.5 (2б,в).
13. Политэкономия. Учебник для вузов / Под ред. В.А. Медведева. М., 1989. Гл. 6 §3 (2б).
14. Брагинский С.В., Певзнер Я.А. Политическая экономия: дискуссионные проблемы, пути обновления. М., 1991. С.184-187 (2б, 2г).
15. Лагутін В.Д.Людина і економіка: Соціоекономіка. К., 1996. Розділ 14 (3).
16. Соколик М. Грошові доходи й витрати населення України: тенденції та структура / Економіка України. 1999. № 3. С. 21 – 30.

Після загального розгляду чинників виробництва доцільно більш докладно зупинитися на кожному з них, почавши з найважливішого і найпоширенішого –

праці. В темі представлені теорії, в центрі уваги яких знаходяться проблеми заробітної платні й зайнятості.

1. Ринок робочої сили як один з ринків чинників виробництва

Перший з ринків чинників виробництва – ринок робочої сили – є доволі специфічним. Проблеми починаються з самої назви – в курсі економікс тема має назву "Ринок праці", за марксистською традицією вживається назва "Ринок робочої сили". (За словами С.Мочерного, "Ринок праці – одна з догм західної економічної думки"). К.Маркс аргументовано доводить, що продаватися може лише робоча сила: праця є вже процесом з'єднання робочої сили із засобами виробництва. Робоча сила – це здатність до праці, праця – процес її реалізації.

Продавати робочу силу може лише юридично вільна людина (проаналізуйте кріпацтво, радянські колгоспи, систему прописки).

Заробітна платня – плата за робочу силу (в термінах економікс - за працю), дохід, що є найпоширенішим (в середньому три чверті національного доходу країн).

Основними формами заробітної платні є почасова й відрядна.

Почасова існує у випадку, коли обсяг заробітної платні залежить від відпрацьованого часу. Безперечним недоліком є відсутність стимулів до праці.

Відрядна форма означає, що величина заробітної платні залежить від кількості виробленої продукції. При цьому спрощується контроль, але може постати проблема якості.

Наприкінці ХХ ст. абсолютного поширення набула почасова система оплати. Через зростання рівня механізації, автоматизації виробництва ритм праці все менше залежить безпосередньо від зусиль людини. До того ж на перший план виходить проблема якості.

В економічній теорії використовуються такі поняття, як номінальна і реальна заробітна платня. Номінальна зарплатня – це сума грошей, що отримані людиною. Реальна – це сукупність товарів і послуг, що людина може придбати на свою номінальну зарплатню. Природно, що вона залежить як від суми отриманих грошей, так і від рівня цін на товари й послуги.

2. Основні етапи розвитку теорії заробітної платні і безробіття

Проблемам зайнятості, доходів, їхнього розподілу, злиденності приділялася увага багатьох економістів. Ці проблеми традиційно лишаються в центрі уваги економічної теорії.

а) Т.Р.Мальтус (1766 – 1834)

По закінченні Кембриджського університету був сільським священиком, з 1807 р. – професором політекономії. В 1798 р. видає анонімний памфлет "Досвід про закони народонаселення", в якому порушує проблему обмеженості природних ресурсів (проблему, що породила врешті-решт економікс). Приводом

для виступу був нарис В.Годвіна "Основна причина бідності – нерівномірний розподіл". Мальтус пояснював злиденність скупістю природи і надмірно швидким розмноженням людського роду. Єдиний вихід – уповільнити темп зростання населення.

"Людина, яка прийшла у вже зайнятий світ, якщо батьки нездатні прогнати її, або якщо суспільство неспроможне використати її працю, не має права вимагати будь-якого харчу, вона зайва на землі. На великому життєвому бенкеті для неї немає місця. Природа наказує їй віддалитись і не зволикає привести свою ухвалу до виконання."

К.Маркс назвав працю Мальтуса "безсоромним пасквілем на людський рід". Але книга витримала декілька видань, протягом щонайменше століття зберігала свій вплив на читачів (враховуючи Ч.Дарвіна). Під впливом цих ідей в Англії були переглянуті закони про бродяжництво. Зростання заробітної платні розглядалося як привід для подальшого розмноження, а стан безробіття, вважалося, потрібно зробити найтяжчим. Після виходу праці в світ Т.Карлейль назвав політичну економію "похмурою наукою" ("dismal science").

Попри всі недоліки аргументації (данні засновані на статистиці США, ігнорування можливостей промислової революції), ідеї Мальтуса не слід відкидати як абсолютно помилкові і реакційні (в першому виданні "Досвідів..." він розглядав війни і хвороби як позитивні явища, від чого відмовився в подальших виданнях). Його висновок про те, що "людство плодиться з безвідповідальністю тріски" зберігає значення для деяких країн й дотепер. 40 років тому населення планети було вдвічі менше.

б) Марксистська теорія

Як відомо, за Марксом робоча сила в процесі праці відтворює свою вартість і створює додану вартість, що привласнюється капіталістом. Заробітна платня являє собою форму вартості робочої сили, еквівалентна їй. Але перетворення вартості робочої сили на форму заробітної платні приховує поділ робочого дня на необхідний і додатковий час, відносини експлуатації.

Поява і зростання безробіття (за марксистською термінологією, "резервної армії праці") пояснюється за допомогою органічної будови капіталу ($c : v$). Якщо це співвідношення постійне, потреба в робочій силі зростає пропорційно зростанню загального розміру капіталу. Але з процесом механізації, автоматизації виробництва попит на робочу силу відстає від попиту на засоби виробництва. Все більша частина робочої сили виштовхується з процесу виробництва.

Таким чином, за Марксом капіталіст сплачує працівникові не за всю працю – це протиріччя не можна подолати, воно антагоністичне. Позбавитися експлуатації можна лише зробивши засоби виробництва суспільною власністю. В XIX ст. це протиріччя дійсно виглядало дуже гострим. Доволі розповсюдженими були комуністичні партії. Історія свідчить про хвилі повстань

і революцій. Але нове загострення класової боротьби в ході і після I світової війни суттєво вплинуло на західні країни. Віднині вирішено, що робітник, який задоволений своєю зарплатнею, набагато вигідніший (він краще працює і більше купує, розширюючи ринок збуту). Протилежність інтересів робітників і капіталістів існує й дотепер, але класове протиставлення намагаються замінити класовим партнерством.

Не виглядає сьогодні безумовним і процес зростання органічної будови капіталу. По-перше, все більшу вагу в суспільному виробництві складає сфера послуг, де органічна будова традиційно низька, по-друге, зростає вартість робочої сили (через зростання рівня освіти і вказану політику соціального партнерства).

в) М.І.Туган-Барановський

Своєрідним підґрунтям політики соціального партнерства може бути теорія соціальної сили, що належить М.І.Тугану-Барановському. Розподіл доходу між соціальними шарами відбувається внаслідок боротьби різних класів суспільства за поділ суспільного продукту. Але, на думку М.І.Тугана-Барановського, незважаючи на зовнішню суперечливість, ці інтереси в певному розумінні гармонійні.

Заробітна платня – це функція двох аргументів:

- продуктивності суспільної праці, від якої залежить величина сукупного продукту;
- соціальної потужності робочого класу, від якої залежить розмір його частки суспільного продукту.

З іншого боку, прибуток капіталістів залежить від:

- продуктивності суспільної праці, яка впливає на величину сукупного продукту;
- соціальної потужності класу капіталістів, від якої залежить розмір їхньої частки.

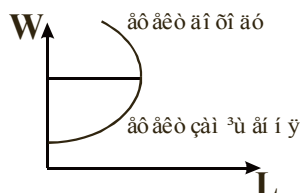
Таким чином, і робітники, і капіталісти зацікавлені в зростанні продуктивності праці, тож їхні відносини не є повністю протилежними. Із збільшенням сукупного продукту автоматично зростає і частка, що належить кожній соціальній групі. Сумісними зусиллями вони можуть досягти своїх цілей.

г) Сучасний економікс

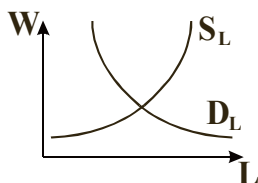
Як зазначалося, в мікроекономіці розглядається тема "Ринок праці". На зразок інших ринків аналіз проводиться за допомогою категорій попиту і пропозиції, рівноважної ціни.

Пропозиція праці визначається демографічними чинниками (народжуваність, смертність, віковий склад), соціальними чинниками (частка жінок, що працюють, частка підприємців у суспільстві, які є покупцями, а не продавцями на ринку робочої сили). В свою чергу, попит на робочу силу залежить від темпів економічного зростання (чи відбувається економічне зростання, або навпаки в країні спад).

Виходячи з цього, крива пропозиції праці індивіда виглядає таким чином:

Але, якщо розглядати криву пропозиції на всьому ринку праці робітників окремої професії, то, оскільки точка перегину (рівень достатньої заробітної плати) у кожної людини свій, підвищення заробітної платні викликає появу нових робітників на ринку, тому крива пропозиції для всього ринку виглядає аналогічно кривій пропозиції будь-якого товару.

Проблеми зайнятості, безробіття докладно вивчаються в курсі макроекономіки.

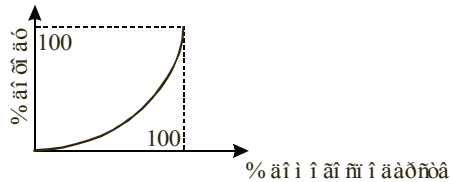
3. Розподіл і соціальна справедливість

На кожному з ринків чинників виробництва продавці отримують певний дохід. Він називається заробітною платнею, рентою і позичковим відсотком. Чинник “підприємницькі здібності” отримує дохід у вигляді прибутку. Найбільшу питому вагу в структурі доходів складає, як було вказано, заробітна платня (до 75%).

Рівень добробуту населення в країні залежить від:

- національного доходу;
- співвідношення між номінальною та реальною зарплатнею;
- ступеня нерівності в розподілі доходів.

Тож аналізувати доходи доцільно не лише за джерелами, структурою, але й за розподілом. Оцінити розподіл доходів в суспільстві можна за допомогою так званої кривої Лоренца. Чим більше вона відхиляється від бісектриси, тим більш нерівномірний розподіл доходів в суспільстві. Наближення до бісектриси вбиває стимули до праці.

Економісти вважають, що існує межа натягу "луку Лоренца": коли найбільші 40% населення разом отримують 12-13% загальної суми доходів. Це може призвести до політичних зворушень.

Зазвичай населення поділяють на п'ять частин – квінталів:

- upper class;
- upper – middle;
- middle - middle;
- low – middle;
- low.

Як стає очевидним з наведеної структури, основу суспільства складає середній клас. Він одночасно є гарантом стабільності суспільства.

Диференціація доходів найчастіше обумовлюється такими чинниками:

- вид, характеристики роботи, її привабливість;
- здібності людини, освіта.

Перевірте себе, чи засвоїли Ви терміни і категорії: заробітна платня, почасова і відрядна заробітна плата, резервна армія праці, соціальна сила, гранична продуктивність, крива Лоренца.

Перевірте себе, чи уявляєте Ви, який внесок зробили в цей розділ економічної теорії: Т.Мальтус, К.Маркс, М.І.Туган-Барановський, М.Лоренц, К.Джіні.

Питання для самоконтролю

1. Чим відрізняється ринок робочої сили від ринку товарів?
2. Уявіть себе по черзі прибічником і противником теорії Т.Мальтуса. Ваші аргументи? Чи є повністю хибною теорія Т.Мальтуса? Спробуйте записати рівняння, що відповідають прогнозам Т.Мальтуса.
3. Яка категорія дає ключ до розкриття секрету додаткової вартості (за К.Марксом)? Чим відрізняється підхід до праці неокласичної теорії?
4. В чому полягає соціальна теорія розподілу М.І.Тугана-Барановського, її відміна від марксистської теорії?
5. Багато хто переконаний, що юристи і економісти в Україні багато заробляють через те, що багато і довго вчилися своїй професії. Ви згодні з цим? Хіба на філолога чи історика треба менше вчитися?

6. Як впливатиме на ринок праці відміна режиму прописки? Як відіб'ється конверсія ВПК на ринку конкретних видів праці?
7. Ціни на персональні комп'ютери падають. Що відбудеться внаслідок цього із заробітною платнею операторів і програмістів?
8. Президент компанії, відомий музикант, юрист можуть заробляти сотні тисяч доларів на рік, а звичайний службовець - набагато менше. Проаналізуйте різницю в заробітній платні і сформулюйте відповідь: які чинники обумовлюють диференціацію заробітної платні? До яких економічних, соціальних та політичних наслідків може привести в майбутньому зростаюча ступінь диференціації доходів українських громадян?
9. Який процес характеризується зсувом кривої Лоренца ліворуч (праворуч)? Чи адекватно відбиває крива Лоренца розподіл доходів між людьми (зважаючи на залежність доходів від кількості сімей, а не людей)? Як Ви розумієте рівність і соціальну справедливість? Чи змінюються погляди на ці поняття в нашій країні протягом останнього часу?
10. В чому полягають недоліки гасла "За однакову працю - однакову платню!" в умовах ринкової економіки?

Для тих, у кого є час читати не тільки підручники:

Перекладіть мовою політекономії (використовуючи економічні терміни та категорії) главу "Політична економія шостого століття" роману М.Твена "Янки при дворі короля Артура".